

بررسی علل کم‌علاقگی دانش‌آموزان دبیرستان به درس عربی از دیدگاه دبیران شهر شیراز

دکتر محمد خاقانی¹

دکتر محمد جواد لیاقتدار²

طوبی پاکیزه خو³

چکیده

از هنگام ورود اسلام به ایران، زبان عربی همواره در کشورمان، محترم، مورد توجه و بهترین ابزار انتقال علم بوده است. پس از انقلاب اسلامی، اصل 16 قانون اساسی بر دست‌اندرکاران آموزش و پرورش تکلیف کرد که امکانات آموزش این زبان را فراهم آورند. ولی کاهش منزلت زبان عربی در جامعه و در نتیجه، کاهش علاقه و اهتمام دانش‌آموزان و دانشجویان به آن نشان می‌دهد که تاریخ پربار و الزام قانونی برای ایجاد زمینه مساعد آموزش زبان دوم کافی نیست.

در بررسی علل کم‌علاقگی دانش‌آموزان به زبان و درس عربی، تأثیر هر یک از عوامل «محتوای کتابهای درسی»، «دانش تخصصی دبیران» و «مهارت‌های حرفه‌ای دبیران» را ارزیابی کرده و توصیه‌هایی برای بالا بردن کیفیت آموزش و ایجاد علاقه و انگیزه بیشتر در دانش‌آموزان ارائه داده‌ایم.

کلیدواژه‌ها: انگیزه یادگیری، زبان عربی، آموزش و پرورش، روشهای آموزش زبان خارجی.

۱- دانشیار دانشگاه اصفهان

۲- استادیار دانشگاه اصفهان

۳- کارشناس ارشد عربی دانشگاه اصفهان

اهمیت تاریخی و فرهنگی زبان عربی برای ایرانیان

ارتباط دو زبان فارسی و عربی سابقه‌ای به اندازه‌ی عمر این دو زبان و نیز قدمت دو قوم ایرانی و عرب دارد. ایرانیان و اعراب از قرن‌ها پیش از اسلام، روابط تنگاتنگ سیاسی، فرهنگی و اجتماعی داشته‌اند. زبانهای فارسی و عربی نیز همواره بر یکدیگر مؤثر بوده‌اند. این روابط پس از اسلام شکل دیگری یافت. زبان عربی جای خود را در جزء جزء زندگی ایرانیان گشود. کودکان آن را در مکتبخانه‌ها می‌آموختند. بزرگان و فرهیختگان برای حفظ و پرورش این زبان که آن را سرمایه‌ای گرانبها می‌دانستند، تلاش فراوان کردند و ارزشمندترین سرمایه‌های علمی، ادبی و مذهبی را در قالب زبان عربی نگاشتند. آنان با این کار، به هویت ملی و اسلامی ایرانیان این امکان را دادند که قرن‌ها در بسیاری از آثار نگاشته شده به زبان عربی به زندگی خود ادامه دهد؛ آن هم در سده‌های نخست که رشد و پویایی فرهنگ و تمدن ایرانی با فتح ایران به دست مسلمانان متوقف شده بود و زبان فارسی به مدت دو یا سه و نیم قرن در سکوت مطلق فرو رفته بود. در این دوران، ظاهراً خلأ تاریخی عظیمی در زبان فارسی و فرهنگ و ادبیات ایران به وجود آمد، ولی در واقع ادب اخلاقی و رفتاری ایرانی و بسیاری از ابعاد فرهنگی و ادبی زبان ایرانیان در آثار شاعران و ادیبان بزرگ عرب متبلور شد. از این رو، می‌توان گفت که فارسی دری تنها بر اساس زبان عربی نضج گرفت و چندان توانا شد که کتابهایی مانند *حدود العالم*، *تفسیر طبری* و... را آفرید (آذرنوش، اطلاعات شفاهی). اینک، یا باید معتقد باشیم که فرهنگ و تمدن ایرانی با ساسانیان به پایان رسید و ما در این چهارده قرن، گامی در دنیای علم پیش نرفته‌ایم و یا با سربلندی کامل بگوییم با این که در زمینه‌ی صنعت و علوم تجربی به ملتهای پیشرفته نمی‌رسیم، در عرصه‌ی علوم انسانی و معارف بشری از همه‌ی ملل جهان پیشتریم. در صورت پذیرش راه دوم، دیگر نمی‌توان بر زبان و ادبیات عربی خط بطلان کشید. ما نمی‌توانیم بیش از یکصد هزار جلد کتاب را که در بیش از بیست شاخه از علوم و فنون نوشته شده، نادیده بگیریم و با گذشته‌ی خویش قطع رابطه کنیم (شهیدی، صص 605-606).

در حال حاضر، در کشور ما زبان عربی پس از زبان فارسی قرار دارد. از یک سو، نزدیکی و آمیختگی فراوان عربی با فارسی آن را زبان دوم ما ساخته است و از سوی دیگر، این زبان به عنوان زبان اسلام و قرآن و احادیث، برای همه مسلمانان و از جمله ما ایرانیان، اهمیت خاص دارد.

اصل شانزدهم قانون اساسی با توجه به همین اهمیت وضع شده است: «از آنجا که زبان قرآن و علوم و معارف اسلامی عربی است و ادبیات فارسی کاملاً با آن آمیخته است، این زبان باید پس از دوره ابتدایی تا پایان دوره متوسطه در همه کلاسها و در همه رشته‌ها تدریس شود.» بنابر این اصل، برنامه آموزشی کشور تدریس این زبان را از دوره راهنمایی آغاز کرده و در دوره دبیرستان با حجم بیشتری ادامه می‌دهد.

آموزش زبان دوم

از جهت آموزشی، زبان عربی زبان خارجی و دوم محسوب می‌شود. زبان دوم عبارت است از هر زبان غیر از زبان مادری و نیز غیر از زبان رسمی که به عنوان ابزار ارتباط مردم با یکدیگر، آموزش داده می‌شود (طوسی، ص 778).

برخی از صاحب‌نظران (مانند باطنی، ص 33) عقیده دارند که آموزش زبان دوم فقط در سنین خاصی ممکن است، زیرا با بالا رفتن سن، هم عضلات دستگاه گفتاری انعطاف و توانایی خود را برای یادگیری الگوهای تازه از دست می‌دهند و هم عاداتهای گفتاری زبان عمیق‌تر و ریشه‌دارتر می‌شود. ولی گروه دیگری از متخصصان (همچون زمانی، ص 80)، درباره یادگیری زبان دوم مسأله سن و سال را تا این حد مهم نمی‌دانند. به اعتقاد این گروه، زبان مجموعه پیچیده‌ای از مهارتهای مختلف است که یادگیری هر یک از آنها در مقطع خاصی بهتر انجام می‌شود؛ مثلاً آموزش تلفظ صحیح در خردسالی آسانتر است و در سنین بالاتر، درک اصول و قواعد حاکم بر زبان و روابط میان کلمات و جملات بهتر صورت می‌گیرد.

یکی دیگر از عوامل مهم و مؤثر در آموزش زبان دوم، تأثیر زبان مادری است. مقصود از زبان مادری زبانی است که کودک از ابتدای زندگی با آن تماس مستقیم دارد

و بدون واسطه آن را فرا می‌گیرد. در سنین 12-13 سالگی که دانش‌آموزان یادگیری زبان دوم را آغاز می‌کنند، زبان مادری را کاملاً فراگرفته‌اند و ساختارهای آن در وجودشان نهادینه شده است. آنان در هنگام شروع آموزش زبان دوم، برخی ویژگیهای آن را کاملاً منطبق یا کم و بیش شبیه به زبان مادری می‌یابند و بدیهی است که با این بخشها مشکل چندانی نخواهند داشت. مشکل عمده آموزش زبان دوم در آن خصوصیتی است که شباهتی با الگوهای زبان مادری ندارد (باطنی، ص 33). از دیدگاه روان‌شناختی، هویتی که با زبان مادری در فرد تثبیت شده، تحت تأثیر زبان جدید قرار می‌گیرد و فرد احساس می‌کند که هویت جدیدی بر او تحمیل می‌شود (عیلانی، ص 50). این تعارض هنگامی پیش می‌آید که برای آموزش زبان دوم انگیزه کافی ایجاد نشده یا این که فرد نسبت به جامعه صاحب آن زبان نگرش منفی داشته باشد. در این صورت، زبان‌آموز در برابر هویت جدید ناشی از فراگیری زبان دوم مقاومت می‌کند (همان، ص 50).

یکی از محورهای آموزش کتاب درسی است. کمینیوس، فیلسوف قرن هفدهم میلادی، عقیده دارد که برای تدریس بهتر و مفیدتر، کتابهای متنوع و عکس‌دار لازم است و در صورت امکان، باید همه مباحث درسی همراه با عکس باشد (آذری، ص 254). تصویر در آموزش به طور کلی و آموزش زبان به صورت خاص، نقش مهمی دارد و گاه می‌توان آن را به عنوان یک زبان به کار گرفت و در کنار کلمات، برای انتقال مؤثرتر و آسانتر پیام، استفاده کرد. توضیح برخی مفاهیم بدون تصویر آسان نیست و فرایند آموزش زبان با استفاده از آن جذابتر و سریعتر انجام می‌گیرد.

یکی دیگر از بخشهای مهم کتابهای درسی زبان، قوانین صرفی و نحوی است. تدریس این قوانین در اصل، بخشی از فرایند آموزش زبان و ابزاری برای درک بهتر آن به شمار می‌رود، ولی در بسیاری از موارد، خود، به هدفی مجزا تبدیل می‌شود.

این مسأله درباره زبان عربی، باعث یک چالش آموزشی و مخالفتها و موافقتهای شدید شده است. برخی از مهمترین دلایل مخالفان تأکید بر قواعد دستوری بدین شرح است:

1- فراگیری زبان و سخن گفتن در کودکی، با تقلید آغاز می‌شود و نیازی به معلم یا کتابهای نحو نیست.

2- ابتدا زبان به وجود آمد و سپس قواعد از آن استخراج شد.

3- آشنایی با دستور زبان، کمک بسیار کمی به رفع خطاهای زبانی می‌کند. موافقان آموزش صرف و نحو نیز می‌گویند:

1- شناخت قواعد، ابزار تشخیص و دوری از خطاست.

2- تجزیه و تحلیل قواعد، قدرت استنباط و تحلیل را افزایش می‌دهد.

3- دشواری قواعد، ناشی از عواملی مانند نحوه آموزش است (حماده، ص 203).

با توجه به دلایل موافق و مخالف، می‌توان قوانین صرف و نحو را به دو دسته تقسیم کرد: دسته‌ای که برای یادگیری زبان لازم است و دسته کم‌کاربردتر که می‌توان از آموزش آن چشم پوشید. واقعیت این است که اجبار در یادگیری قواعد فراوان، دانش‌آموز را می‌آزارد و برای او از امتحان، چیزی جز خاطره رنج و مشقت حفظ طوطی‌وار باقی نخواهد گذاشت. به یاد داشته باشیم که آسان‌سازی آموزش هر علم گام مهمی در جهت آن است و آسان‌سازی آموزش زبان هرگز به معنای کاهش منزلت آن نیست، بلکه عامل گسترش و رواج آن است؛ چنانکه بسیاری از سازمانهای مسؤول آموزش زبان انگلیسی در جهان همواره به دنبال آسانتر کردن شیوه یادگیری این زبان برای داوطلبانند تا آن را در جهان هرچه گسترده‌تر سازند.

یکی از محققان (فتاحی، ص 68) درباره عوامل مؤثر بر یادگیری درس عربی، به نتایجی دست یافته است:

1- وضعیت اقتصادی دانش‌آموز در میزان یادگیری این درس مؤثر است.

2- زبان گفتگو در منزل (فارسی یا غیر فارسی) نقشی در میزان یادگیری این درس ندارد.

3- میزان سواد پدر و مادر بر یادگیری زبان اثر می‌گذارد.

4- دختران بهتر از پسران درس عربی را فرامی‌گیرند.

مؤلفان کتابهای درسی مهمترین مشکلات آموزش زبان عربی در ایران را کمبود

نیروی انسانی متخصص، کمبود وسایل کمک آموزشی، و کم‌انگیزگی دانش‌آموزان می‌دانند. آنان معتقدند که انگیزه نداشتن دانش‌آموزان برای یادگیری درس عربی ناشی از عواملی مانند تبلیغات سوء، مسائل تاریخی و سیاسی و کتابهای درسی نامناسب است (وزارت آموزش و...، ص 54).

نارساییهای موجود در آموزش زبان عربی، دانش‌آموزان را به این درس بی‌علاقه کرده است. در این تحقیق، بر اساس اظهارات کتبی 90 دبیر شیرازی، «توان تخصصی دبیران»، «توان حرفه‌ای آنان» و «کیفیت محتوای کتابهای درسی» و همچنین، میزان تأثیر هر یک از عوامل یادشده را در بی‌علاقگی دانش‌آموزان به یادگیری درس عربی بررسی کرده‌ایم. امید است نتایج این پژوهش در ارتقا و بهبود کیفیت آموزش زبان عربی در مدارس مؤثر باشد.

اهداف آموزشی زبان عربی

الف - در حیطه شناختی

آشنایی با تعداد زیادی از واژگان پرکاربرد قرآنی، آشنایی با ساختارهای گوناگون جملات عربی، آشنایی با ویژگیها و وجوه تمایز زبان عربی در مقایسه با زبان فارسی (مانند جملات، اعراب،...)، آشنایی با مباحث صرفی و نحوی، آشنایی با روش تجزیه و ترکیب کلمات، آشنایی با اصول ترجمه روان به فارسی و عربی، آشنایی با متون گوناگون عربی، قرائت صحیح متون عربی و آشنایی با نظام صوتی زبان عربی.

ب - در حیطه عاطفی

ایجاد نگرش مثبت به زبان قرآن، ایجاد ذهنیت مثبت نسبت به پویایی زبان قرآن و سهولت یادگیری آن، ایجاد علاقه به یادگیری این زبان، زدودن نگرش منفی حاکم بر دانش‌آموزان مبنی بر قدیمی بودن زبان عربی و غیرضروری و غیر کاربردی بودن یادگیری آن.

ج - در حیطه مهارتی

ایجاد توانایی در ترجمه واژگان پرکاربرد قرآن و دیگر متون دینی، ایجاد توانایی در ساختن جملات عربی با ساختارهای مختلف، ایجاد توانایی در تشخیص وجوه اشتراک و افتراق قواعد زبان عربی و فارسی در حد کتاب، ایجاد توانایی در تحلیل و بررسی مباحث صرفی و نحوی و تشخیص نقش و نوع کلمات و ایجاد توانایی در قرائت صحیح متون عربی (وزارت آموزش و...، ص 56).

اهداف تحقیق

- هدف کلی

بررسی عوامل کم‌علاقگی دانش‌آموزان دبیرستانی نسبت به درس عربی بر اساس نظرات دبیران.

- اهداف جزئی

- 1- بررسی میزان تأثیر محتوای کتاب در کم‌علاقگی دانش‌آموزان به درس عربی.
- 2- بررسی میزان تأثیر تسلط تخصصی دبیران در کم‌علاقگی دانش‌آموزان به درس عربی.
- 3- بررسی میزان تأثیر مهارت‌های حرفه‌ای دبیران در کم‌علاقگی دانش‌آموزان به درس عربی.
- 4- تفکیک نظرات دبیران بر اساس جنسیت و سابقه تدریس و مقایسه آن.
- 5- ارائه توصیه‌هایی جهت افزایش علاقه دانش‌آموزان به درس عربی.

سؤالات اصلی تحقیق

- 1- آیا کیفیت محتوای کتابهای درسی در کم‌علاقگی دانش‌آموزان به درس عربی مؤثر است؟
- 2- آیا تسلط تخصصی دبیران (تسلط دبیران بر موضوع درس) در کم‌علاقگی

دانش‌آموزان به درس عربی مؤثر است؟

3- آیا میزان تسلط حرفه‌ای دبیران (روشهای تدریس، مدیریت کلاس و...) در کم‌علاقگی دانش‌آموزان به درس عربی مؤثر است؟

4- آیا میان نظرات دبیران زن و مرد در هر سه مورد بالا تفاوت معنا دار وجود دارد؟

5- آیا میان نظرات دبیران کم‌سابقه و باسابقه در هر سه مورد بالا تفاوت وجود دارد؟

روش تحقیق

روش تحقیق از نوع توصیفی پیمایشی است. جامعه آماری این تحقیق، دبیران عربی مقطع دبیرستان شهر شیرازند. بر اساس جدول شماره (1)، جامعه آماری دبیران مذکور جمعاً 380 نفر است که به تفکیک جنسیت در جدول نشان داده شده است. حجم نمونه آماری پس از محاسبه بر اساس فرمولهای موجود، 90 نفر برآورد شد. جدول شماره (2) میزان حجم نمونه را به تفکیک جنسیت نشان می‌دهد. به این ترتیب، با توجه به روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای در این تحقیق، به تعداد 90 نفر از دبیران که به طور تصادفی انتخاب شدند، پرسشنامه حاوی سؤالات پژوهشی ارائه گردید.

جنسیت	فراوانی	در صد
مرد	185	48/6
زن	195	51/4
جمع	380	100

جدول شماره (1): توزیع جامعه آماری دبیران عربی با توجه به جنسیت

جنسیت	فراوانی	در صد
مرد	44	48/9
زن	46	51/1
مجموع	90	100

جدول شماره (2): توزیع نمونه آماری دبیران به تفکیک جنسیت

ابزار گرد آوری اطلاعات در این تحقیق عمدتاً پرسشنامه محقق با 50 سؤال بسته پاسخ و دو سؤال بازپاسخ بود. علاوه بر این، جهت کسب اطلاعات بیشتر و عمق بخشیدن به تحلیل نتایج با تعدادی از دبیران و کارشناسان مصاحبه‌هایی انجام شد. نظر به این که نتایج مصاحبه‌ها مؤید نتایج حاصل از پرسشنامه‌ها بود، برای رعایت اختصار از ذکر جزئیات مصاحبه‌ها در تحلیل مطالب صرف نظر شده است. ضریب اعتبار پرسشنامه دبیران 0/99 است که در سطح آلفای 0/01 معنا دار بوده و حاکی از اعتبار بالای ابزار اندازه‌گیری است. تجزیه و تحلیل یافته‌ها در دو سطح آمار توصیفی و استنباطی صورت گرفته است. در سطح آمار توصیفی، با استفاده از شاخصهای فراوانی، درصد، میانگین، انحراف معیار و ضریب تغییرات، به تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداخته و در سطح آمار استنباطی، از آزمونهای t تک متغیره، آزمون t مستقل، آزمون توکی و تحلیل واریانس استفاده کرده‌ایم.

یافته‌های تحقیق

1- سؤال اول پژوهش اینکه: آیا کیفیت محتوای کتابهای درسی در کم‌علاقگی دانش‌آموزان به درس عربی مؤثر است؟

براساس یافته‌ها، بیشترین درصد پاسخها در سطح زیاد و خیلی زیاد مربوط به گزینه «عدم ارائه تصویری صحیح از جایگاه زبان عربی در روابط بین‌الملل» با 73/3% و نیز گزینه «عدم تبیین اهمیت زبان عربی و سرمایه‌های علمی و معنوی آن» با 68/9%، و کمترین درصد متعلق به گزینه «مثالهای کلیشه‌ای و تکراری» با 22/3% است. همچنین، «وجود قواعد پیچیده و کم‌کاربرد» از نظر 66/7% دبیران و نیز «حجم زیاد قواعد دستوری» از نظر 64/4% دبیران، در سطح زیاد و خیلی زیاد مؤثر است. میانگین وزنی پاسخها بین 2/1 و 4/1 متغیر است.

سؤال اول پژوهش	میانگین	انحراف معیار	t	p
کیفیت محتوای کتابهای درسی	3/34	1/16	2/78	000

جدول شماره (3): میانگین و انحراف معیار نمرات مربوط به مؤلفه «کیفیت محتوای کتابهای درسی»

با توجه به معنادار بودن t مشاهده شده، کیفیت محتوای کتابهای درس عربی بیش از حد متوسط در کم‌علاقگی دانش‌آموزان نسبت به درس عربی مؤثر است.

2- سؤال دوم پژوهش: آیا تسلط تخصصی دبیران در کم‌علاقگی دانش‌آموزان به درس عربی مؤثر است؟

یافته‌های مربوط به سؤال دوم نشان می‌دهد که بیشترین درصد پاسخها در سطح زیاد و خیلی زیاد متعلق به گزینه «عدم آشنایی و استفاده از مجلات، رادیو و فیلمهای عربی» با $74/5\%$ و گزینه «عدم آگاهی از شیوه‌های زبان‌آموزی» با $68/9\%$ ، و کمترین درصد مربوط به گزینه «استفاده از روش جدول برای آموزش قواعد» با 20% است. میانگین پاسخها بین $3/90$ و $3/04$ متغیر است.

سؤال دوم پژوهش	میانگین	انحراف معیار	t	p
تسلط دبیران	3/33	1/14	2/79	000

جدول شماره (4): میانگین و انحراف معیار نمرات مربوط به مؤلفه «تسلط تخصصی دبیران»

با توجه به معنادار بودن t مشاهده شده، تسلط تخصصی دبیران بیش از حد متوسط در کم‌علاقگی دانش‌آموزان نسبت به درس عربی مؤثر است.

3- سؤال سوم پژوهش: آیا مهارتهای حرفه‌ای دبیران در کم‌علاقگی دانش‌آموزان به درس عربی مؤثر است؟

بر اساس یافته‌های مربوط به سؤال سوم، بیشترین درصد پاسخها در سطح زیاد و خیلی زیاد مربوط به گزینه «نبودن انگیزه لازم برای مطالعه و تحقیق و افزایش معلومات» با $78/9\%$ و گزینه «در اختیار نداشتن امکانات کمک آموزشی» با $74/4\%$ و کمترین درصد پاسخها مربوط به گزینه «عدم شرکت دبیران در آموزشهای ضمن خدمت» با $30/3\%$ است. میانگین پاسخها بین $3/98$ و $2/86$ متغیر است.

سؤال سوم پژوهش	میانگین	انحراف معیار	t	p
تسلط حرفه‌ای دبیران	3/36	1/16	2/99	000

جدول شماره (5): میانگین و انحراف معیار نمرات مربوط به مؤلفه «تسلط حرفه‌ای دبیران»

با توجه به معنادار بودن t مشاهده شده، تسلط حرفه‌ای دبیران بیش از حد متوسط در کم‌علاقگی دانش‌آموزان نسبت به درس عربی مؤثر است.

مقایسه میانگین نمرات دبیران به سه سؤال اصلی پژوهش و رتبه‌بندی عوامل مؤثر

میانگین رتبه	سوالات اصلی پژوهش
2/26	محتوای کتاب درسی در کم‌علاقگی دانش‌آموزان به درس عربی مؤثر است.
1/86	آموزش تخصصی دبیران (تسلط بر موضوع درس) در کم‌علاقگی دانش‌آموزان به درس عربی مؤثر است.
1/88	آموزش‌های حرفه‌ای دبیران در کم‌علاقگی دانش‌آموزان به درس عربی مؤثر است.

جدول شماره (6): مقایسه میانگین نمرات میزان تأثیر «محتوای کتاب»، «تسلط تخصصی دبیران» و «مهارت‌های حرفه‌ای دبیران» در کم‌علاقگی دانش‌آموزان به درس عربی

بیشترین تأثیر مربوط به محتوای کتاب و سپس تسلط حرفه‌ای و تسلط تخصصی دبیران است. به عبارت دیگر، دبیران معتقدند که ضرورت نگرش علمی و آکادمیک به برنامه‌ریزی درسی با استفاده از متخصصان دانشگاهی در درجه اول اهمیت است. به علاوه، ضرورت تسلط حرفه‌ای و تخصصی دبیران تقریباً به طور یکسان مورد توجه پاسخگویان بوده است. این بدان معناست که مسئولان مربوط باید در جهت حرفه‌ای کردن معلمي گامهای اساسی بردارند.

مقایسه نظرات دبیران بر حسب جنسیت و سابقه تدریس

p	f	21 سال و بیشتر		11-20 سال		10 سال و کمتر		سوالات اصلی پژوهش
		s	\bar{X}	s	\bar{X}	s	\bar{X}	
0/000	25/087	1/22	3/51	0/58	4/16	0/64	2/22	سؤال اول
0/000	30/415	1/12	3/49	0/58	4/17	0/67	2/24	سؤال دوم
0/000	26/993	1/21	3/48	0/57	4/17	0/62	2/27	سؤال سوم

بر اساس جدول شماره (7)، F مشاهده شده در سطح $p \leq 0/01$ معنادار است.

بنابراین، در هر یک از سؤالات اصلی، میان نظرات دبیران بر اساس سابقه تدریس تفاوت وجود دارد. به علاوه، در مقایسه میانگین نمرات دبیران به سؤالات سه‌گانه و با توجه به تفکیک نظرات آنان برحسب سابقه تدریس (کمتر از 10 سال، از 11 تا 20 سال، و بیش از 21 سال)، مشخص شد که گروه دبیران دارای سابقه 10 تا 20 سال تدریس، تأثیر همزمان هر سه عامل محتوای کتاب، تسلط تخصصی و مهارت‌های حرفه‌ای دبیران را بیشتر از دو گروه دیگر می‌دانند. شاید بتوان گفت که دبیران با سابقه بیش از 20 سال به دلیل قطع امید از روند بهبود وضعیت آموزشی و دبیران با سابقه کمتر از 10 سال به دلیل کم‌تجربگی، نسبت به میزان تأثیر هر سه عامل تأکید کمتری داشتند.

p	t	مرد		زن		سؤالات اصلی
		S	\bar{X}	S	\bar{X}	
0/854	0/185	1/24	3/44	1/09	3/38	سؤال اول
0/624	0/492	1/15	3/39	1/14	3/27	سؤال دوم
0/842	0/200	1/21	3/36	1/13	3/31	سؤال سوم

جدول شماره (8): مقایسه میانگین نمرات دبیران به سه فرضیه بر اساس جنسیت

بر اساس نتایج بدست آمده، در مقایسه میانگین نمرات دبیران به سؤالات سه‌گانه و با توجه به اینکه t مشاهده شده در سطح $p \leq 0.05$ معنادار نیست، میان نظرات دبیران برحسب جنسیت در هر سه سؤال تفاوت معنادار وجود ندارد.

پاسخهای دبیران به سؤالات بازپاسخ پرسشنامه

علاوه بر سؤالات بسته پاسخ، تحقیق شامل دو سؤال باز پاسخ زیر نیز بوده است:

1- به نظر شما چه دلایل دیگری برای کم‌علاقگی دانش‌آموزان به درس عربی وجود دارد؟

2- راههای افزایش علاقه دانش‌آموزان به این درس چیست؟

به دلیل این که پاسخ این دو سؤال نیز برای پژوهشگران اهمیت دارد، به تفکیک هر

سؤال نکات برجسته موجود در پاسخ دبیران را فهرست‌وار ذکر می‌کنیم:

پاسخهای دبیران به سؤال اول

- عمومیت بی‌علاقگی و افت دانش‌آموزان در همهٔ دروس
- مشکل بودن ذاتی درس عربی
- عدم ارتباط با رشتهٔ دانش‌آموزان
- تأثیر مسائل سیاسی در دیدگاه دانش‌آموزان نسبت به عربها و زبان عربی
- قواعد گرامری زیاد و مطالب غیر جذاب
- ضابطه‌مند نبودن کتابها در زمینه‌های مختلف
- جایگاه اجتماعی ضعیف و نگاه منفی و کم‌انگارانۀ جامعه به زبان عربی.
- احساس بیگانگی نسبت به این زبان و تلقی آن به عنوان هویتی جدید و تحمیلی و زبان یک قوم مهاجم
- عدم تناسب تصاویر و مطالب کتاب با سن و علاقه و نیازهای روز دانش‌آموزان
- اهمیت ندادن مسئولان به درس
- نامأنوس بودن درس عربی
- مطرح نشدن این درس به عنوان یک زبان

پاسخهای دبیران به سؤال دوم

- بالا بردن سطح معلومات تخصصی و حرفه‌ای دبیران
- گنجاندن مطالب جذاب، به روز و غیرتکراری در کتاب
- بیان ظرفیتهای منحصر به فرد زبان عربی
- کار فرهنگی در سطح وسیع
- معرفی صحیح زبان عربی
- استفاده از روشهای نوین تدریس
- استفاده از مکالمه
- ایجاد رقابت در زمینهٔ درس عربی از طریق برگزاری المپیاد
- بیان ارتباط زبان عربی با فرهنگ و زبان ایران

- متناسب کردن کتاب با رشته تحصیلی دانش‌آموزان
- افزایش ساعات درس (در رشته‌های فنی و حرفه‌ای)

بحث و نتیجه‌گیری

1- سؤال اول پژوهش: آیا کیفیت محتوای کتاب در کم‌علاقگی دانش‌آموزان به درس عربی مؤثر است؟

دبیران در پاسخ به سؤال اول تحقیق، بیشترین اهمیت را به دو عامل «عدم ارائه تصویری صحیح از جایگاه زبان عربی در روابط بین‌الملل» و «عدم تبیین اهمیت زبان عربی و سرمایه‌های علمی و معنوی آن» دادند. آنان، بر اساس جدول شماره (3)، عامل محتوای کتاب را بیش از حد متوسط مؤثر دانستند. در تحلیل نتایج فوق‌الذکر، باید اشاره کنیم که از نظر دبیران، مهمترین عامل افزایش انگیزه دانش‌آموزان نسبت به فراگیری زبان عربی توجیه آنان در زمینه فلسفه وجودی و اهداف اساسی گنجاندن درس عربی در برنامه درسی است. توضیح این که اگر امروز می‌بینیم اغلب افراد جامعه اعم از مسئولان، نهادها و مردم عادی به فراگیری زبان انگلیسی علاقمندند و صدا و سیما، سازمان آموزش و پرورش و نیز مراکز زبان‌آموزی خصوصی بخش مهمی از برنامه‌های خود را به آموزش زبان انگلیسی اختصاص داده‌اند، احتمالاً به این دلیل است که اهمیت و جایگاه زبان انگلیسی به عنوان یک زبان بین‌المللی برای سازمانهای یادشده و مردم روشن شده است. بدیهی است آشنایی با یک زبان جدید به معنای ورود به یک دنیا و فرهنگ جدید است. امروز لازم است مسئولان برنامه‌ریزی وزارت آموزش و پرورش و دیگر سازمانهای مربوط با تجدید نظر در روشها و سیاستهای خود، اهمیت فراگیری زبان عربی را به دانش‌آموزان و دانشجویان تفهیم کنند. این سیاستها باید به گونه‌ای باشد که زبان‌آموزان حس کنند آشنایی با زبان عربی برای مفید بودن در جامعه ایرانی و حتی جامعه جهانی مفید است.

به علاوه، در حال حاضر محور همه کتابهای آموزش عربی توضیح قواعد دستوری است و دانش‌آموزان ملزم‌اند یک دوره قواعد را در دبیرستان بخوانند. این بخش از

کتاب بیشترین وقت کلاس را به خود اختصاص می‌دهد. یادگیری بعضی از قواعد برای دانش‌آموزان بسیار مشکل است. البته مؤلفان کتابهای جدید کوشیده‌اند قواعد را به طور خلاصه در کتاب بیاورند، ولی به گفته دبیران در مصاحبه‌های انجام شده، این تلخیص باعث می‌شود که یا با اکتفای دبیر به همین خلاصه، دانش‌آموزان قادر به درک درست آن نباشند و یا در صورت بیان کامل دبیر، بیشتر وقت کلاس به قواعد بگذرد.

مثالها و مطالب درسها و تمرینها نیز می‌توانند نقش مؤثری در علاقمند کردن دانش‌آموزان به این درس داشته باشد. اگر دانش‌آموزان این مطالب را ملموس و مربوط به زندگی و رشته تحصیلی خود بیابند، بهتر و سریعتر آنها را فراخواهند گرفت. در حال حاضر، کتابهای همه مقاطع و رشته‌ها یکسان است و تفاوت فقط در حجم آنهاست. لازمه تدریس زبان عربی به عنوان یک درس مشترک میان همه رشته‌ها، تألیف کتابهایی با مطالب متناسب و مربوط به رشته‌های دانش‌آموزان است تا آنان بدانند که این زبان همه قابلیت‌ها، تواناییها و پویاییهای یک زبان کامل را دارد و می‌تواند با پیشرفتهای علمی هماهنگ شود.

در کتابهای جدید، بخش مکالمه که به گفته دبیران در مصاحبه‌ها، باعث جلب توجه و علاقه دانش‌آموزان بود، حذف شده است. هم اکنون، در حالی که باید فضای زبان عربی بر کلاس حاکم باشد، بیشتر وقت کلاس صرف حل تمرینها و نوشتن هر چه سریعتر و بدون درک و فهم ترجمه‌ها و تمرینهای مربوط به قواعد می‌شود و سرانجام، دانش‌آموزان مطالب را حفظ می‌کنند تا نمره لازم را به دست آورند. علاوه بر این، به روخوانی متون کتاب اصلاً اهمیتی داده نمی‌شود، تا حدی که نمره امتحانی مربوط به روخوانی حذف شده است. بدیهی است صحیح خواندن مطالب کمک زیادی به فهم آن می‌کند و دانش‌آموز می‌تواند مطالب عربی خارج از کتاب را هم بخواند.

2- سؤال دوم پژوهش: آیا تسلط تخصصی دبیران در کم‌علاقگی دانش‌آموزان به

درس عربی مؤثر است؟

بر اساس پاسخهای دبیران به سؤال دوم تحقیق، بیشترین درصد پاسخها در سطح زیاد و خیلی زیاد مربوط به گزینه «عدم آشنایی و استفاده از مجلات، رادیو و فیلمهای

عربی» و گزینه «عدم آگاهی از شیوه‌های زبان‌آموزی» است. بر اساس جدول شماره (4)، دبیران عامل تسلط تخصصی و موضوعی بر درس را بیش از حد متوسط مؤثر دانستند. این دو گزینه بیشترین توجه دبیران را به خود جلب کرده است. در تحلیل این نتایج، باید اشاره کنیم که در هر دو گزینه بالا، بر عدم تسلط دبیران بر شیوه‌های مطلوب زبان‌آموزی تأکید شده است. این که دبیران استفاده نکردن از فیلم‌های عربی و رادیو یا آزمایشگاه زبان را حائز اهمیت بسیار دانسته‌اند ناشی از این احساس عمومی است که امروزه در آموزش زبان دوم، عمدتاً باید بر مکالمه تأکید کرد، زیرا ورود به زبان دیگر از طریق مکالمه بیشتر لمس می‌شود. این نکته در مورد آموزش زبان انگلیسی نیز صادق است. اگر زبان‌آموز احساس کند که در خلال درس عربی و در طول شش سال، مسلط به یک زبان خارجی خواهد شد، احتمالاً انگیزه بیشتری برای یادگیری می‌یابد. نکته مهمتر آن که این کار می‌تواند علاقه زبان‌آموزان را به قرآن و معارف اسلامی بیشتر کند. این مورد از اهداف عمده‌ای است که قانون اساسی جمهوری اسلامی درباره آموزش زبان عربی بر آن تأکید دارد. امید است مسئولان برنامه‌ریزی وزارت آموزش و پرورش به این نکته توجه کافی مبذول دارند.

همچنین، به نظر می‌رسد دبیران معتقدند که برای آموزش زبان عربی روشهای خاصی مورد نیاز است. بنا به تعاریف ارائه شده، زبان عربی برای دانش‌آموزان، زبان خارجی به حساب می‌آید، ولی مسئله نزدیکی زبان عربی با فارسی و اغراق در آن باعث سر در گمی و بلا تکلیفی در این زمینه شده است. لازم است که دبیران معلومات تخصصی بسیار گسترده‌تر از سطح کتابهای دبیرستان و دانش‌آموزان داشته باشند. محتوای کتابهای درسی نیز چیزی است که دبیران در آغاز تدریس کاملاً از آن و نحوه تدریس آن بی‌اطلاع‌اند. در زمینه نیروی انسانی متخصص هم رشته عربی کمبودهایی دارد. در بسیاری از مناطق، مدرک تحصیلی درصد بالایی از دبیران این درس مربوط به رشته دیگری است. این نکته در 58/9 درصد پاسخهای دبیران در سطح زیاد و خیلی زیاد اشاره شده است.

در دانشگاه نیز لازم است این مسئله در نظر گرفته شود که تعداد بسیاری از

دانشجویان رشته عربی در آینده این درس را تدریس خواهند کرد. با این حال، این دانشجویان واحدهای درسی را مستقل و بدون ارتباط با این مسئله می‌گذرانند.

3- سؤال سوم پژوهش: آیا مهارت‌های حرفه‌ای دبیران در کم‌علاقگی دانش‌آموزان به

درس عربی مؤثر است؟

بیشترین درصد پاسخهای دبیران مربوط به این عوامل است: نبودن انگیزه لازم برای مطالعه و تحقیق و افزایش معلومات؛ در اختیار نداشتن امکانات کمک آموزشی؛ قراردادن درس در ساعاتی که دانش‌آموزان نشاط کافی ندارند؛ محدود کردن کلاس در چارچوب کتاب؛ عدم استفاده از امکانات کمک آموزشی در تدریس؛ عدم آگاهی از روشهای جدید و مفید تدریس؛ استفاده مکرر از روش سخنرانی و عدم آگاهی از روشهای جدید تدریس. براساس جدول شماره (5)، دبیران عامل تسلط حرفه‌ای را بیش از حد متوسط مؤثر دانستند. به اعتقاد دبیران، علت همه این مشکلات حجم زیاد کتابها و مطالبی است که نیاز به صرف وقت زیاد دارد و دبیران و دانش‌آموزان موظف‌اند خود را به همین مطالب محدود کنند. آنان در صورت تمایل به استفاده از وسایل کمک آموزشی هم از فرصت لازم برای این کار برخوردار نیستند. ناگفته نماند که وسایل موجود هم کارائی لازم را ندارد.

دبیران عربی در زمینه آموزشهای ضمن خدمت نیز با مشکلات فراوانی مواجه‌اند. بسیاری از آنان حتی پس از شروع روند تغییر کتابهای درسی، راهنمای کتابهای جدید را دریافت نکردند. در این باره، راهنماهای ارائه شده صرفاً در حد پاسخ تمرینهای کتاب و ترجمه متون جهت هماهنگ کردن پاسخها بود. تقریباً حتی در یک مورد هم دست‌اندرکاران تألیف و تغییر کتابها جلسه‌ای برای نشان دادن عملی روشهای تدریس به دبیران، برقرار نکردند. به همین دلیل بسیاری از معلمان، روشهای سابق را که بیشتر مبتنی بر سخنرانی است، ادامه می‌دهند. آگاهی از مطالبی مربوط به روان‌شناسی یادگیری و مسائلی مانند توجه به تفاوت‌های فردی از جمله مواردی است که همه دبیران و از جمله دبیران عربی به آن نیازمندند.

آخرین نکته این که درصد پاسخ دبیران به مؤلفه‌هایی همچون «استفاده مکرر از

روش سخنرانی»، «عدم مشارکت دانش‌آموزان در جریان تدریس»، و «عدم آگاهی و آشنایی دبیران به روشهای جدید تدریس» مؤید لزوم اهمیت روشهای فعال تدریس و آموزش معلمان موجود و مجهز کردن آنان به تکنیکهای آموزش فعال است. همچنین، تأکید دبیران بر «لزوم استفاده از امکانات کمک آموزشی در تدریس» و «ضرورت عدم محدودیت تدریس زبان عربی به چهارچوب درس و کلاس» خود گویای لزوم توجه جدی مسئولان وزارت آموزش و پرورش به ضرورت تغییر در روش تدریس درس عربی و ترجیح «مکالمه» بر «قواعد دستوری» است.

توصیه‌ها

- در تهیه کتابهای درسی از نظرات اساتید دانشگاه و دبیران باتجربه و متخصصان برنامه‌ریزی درسی استفاده شود.
- ابزار فهم متون دینی به طور غیر مستقیم، زیبا و دلپذیر در اختیار دانش‌آموزان قرار گیرد.
- بر مکالمه، به عنوان محور آموزش زبان عربی در مدارس، تأکید شود.
- برای افزایش انگیزه دانش‌آموزان، لازم است جایگاه زبان عربی در روابط بین‌الملل و کاربرد آن در زندگی با روشهای بهتر و روشن‌تری بیان شود.
- قواعد دستوری زبان عربی بر اساس اهمیت آنها و نیاز دانش‌آموزان تدریس شود. تعیین اصول این کار نیازمند کار کارشناسی است.
- از وسایل کمک آموزشی و به ویژه فیلم به زبان اصلی برای آموزش زبان استفاده شود.
- برای ایجاد انگیزه در دانش‌آموزان، از سایتهای موجود زبان عربی در اینترنت بهره‌گیری شود.
- برای آموزش زبان عربی، آزمایشگاه زبان در مدارس ایجاد شود.
- از دبیران متخصص در رشته عربی و یا مسلط بر زبان عربی جهت تدریس این زبان استفاده شود.

- در گزینش دبیران عربی، به تسلط آنان بر مهارت‌های حرفه‌ای توجه کافی بشود.
- برگزاری کارگاه‌های آموزشی مربوط به روش‌های فعال تدریس برای آگاهی دبیران از این روشها و اعمال آن در کلاس.
- به آموزش ضمن خدمت دبیران در جهت ارتقاء کیفی مهارت‌های حرفه‌ای آنان تاکید و توجه مداوم شود.
- در پایان، با توجه به تجارب آموزشی - پژوهشی نگارندگان مقاله، به نظر می‌رسد به منظور ارتقای کیفی آموزشها و پژوهشهای مربوط به زبان عربی و افزایش انگیزه فراگیران و دبیران مربوط، لازم است مجلات علمی - پژوهشی در این باره انتشار یابد.

منابع

- آذری نجف‌آبادی، الله وردی؛ روشهای سمعی و بصری و یادگیری زبانها، مشهد، 1366 ه.ش.
- باطنی، محمدرضا، زبان و تفکر، تهران، 1369 ه.ش.
- حماده، ابراهیم، الاتجاهات المعاصرة فی تدریس اللغة العربیة و اللغات الحیة الأخری لغیر الناطقین بها، قاهره، 1987 م.
- زمانی، محمد رسول، «آموزش زبان خارجی را از چه سنی آغاز کنیم»، رشد آموزش زبان انگلیسی، سال یازدهم، ش 58، 1379؛
- شهیدی، جعفر، از دیروز تا امروز (مجموعه مقالات و سفرنامه‌ها)، تهران، 1372 ه.ش.
- طوسی، بهرام، «آموزش زبان خارجی در ایران»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، ش 98، مشهد.
- عیلانی، رزیتا، «تأثیر تداخل زبان مادری در آموزش زبان دوم»، رشد آموزش زبان انگلیسی، سال پانزدهم، شماره 60.
- فتاحی، ابوالحسن، بررسی نقش عوامل مختلف بر یادگیری زبان عربی در دوره راهنمایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم، تهران، 1368 ه.ش.
- وزارت آموزش و پرورش، راهنمای تدوین کتب عربی دبیرستان، تهران، 1379 ه.ش.

